

International Journal of Languages' Education and Teaching
Volume 3 / 2014

İSİM ÇOĞUL ULAMININ MORFOLOJİK VE SEMANTİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Seda YILMAZ

seda1506@gmail.com

ÖZET

Çalışmada Türkiye Türkçesinde (TT'de) Avrupa geleneksel görüşünün etkisiyle tekil ve çoğul olmak üzere iki müstakil şekilden oluştuğu varsayılan isim çoğul ulamı ele alınmıştır. İsim çoğul ulamının bir üyesi olarak kabul edilen tekil kavramı hem morfolojik hem de semantik yönden değerlendirilmiştir. TT'de ek almamış isim gövdesi isimle temsil edilen varlığın bir mi yoksa birden fazla mı olduğu bilgisini ileten görevsel sınıfa sahip olmadığından miktar anlamına sahip değildir, dolayısıyla tekil isim şekli olarak nitelenmemelidir. Bu sebeple TT'de morfolojik yolla çoğul eki almamış isimlerin tekil olarak adlandırılmasının ve ek almamış isim gövdesinin kendi bağımsız anlamının bir anlam birimciği (semi) niteliğinde olduğu düşünülen tekillik bilgisini ilettiği varsayımlarının şüpheli olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak TT isim çoğul ulamı çoğul eki +lEr'den ibaret tek üyeli bir ulamdır ve ismin bağımsız anlamının bir parçası olarak tekil ve çoğul kavramları değerlendirildiğinde söz konusu iki kavrama dair ortak bir anlatılandan bahsedilebilir. Bu ortak anlatılan ise her ikisinin de nesneyi nicelik açısından nitelemeleri; fakat nesnenin sayısı, miktarı hakkında kesin bilgi içermemeleridir. Başka bir deyişle kendilerine çoğul eki ulanmış veya ulanmamış bütün isimlerin ortak bir anlam özelliği olarak kesin nicelik bilgisi içermemeleri söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: isim çoğul ulamı, tekil, çoğul, şekil bilimi, dil bilimi.

EVALUATION OF THE PLURAL CATEGORY OF NOUN IN TERMS OF MORPHOLOGICAL AND SEMANTIC

ABSTRACT

The study has been focused the plural category of noun which is supposed to be in two separate forms including singular and plural in Turkey Turkish (TT) with the effect of the traditional view of Europe. The singular concept accepted as a member of the plural category has been evaluated in terms of morphological and semantic. Because the noun stem which hasn't taken suffix, hasn't got zero-morpheme which explain whether object is one or more than one it hasn't got the meaning of quantity, so it can't be considered as the singular form of noun. For this reason it has been thought to be suspicious the assumptions that the nouns haven't taken the plural suffix with morphological way which have been named as singular in TT and the noun stem hasn't taken suffix, but it conveys the meaning of singularity with its own independent meaning. Finally, the plural category of noun in TT has just a member which is +lEr and when the singular and plural terms are evaluated as a piece of independent meaning of nouns that is talked about as a common described as regards mentioned two terms: The common described is that both of them qualify the object, but they don't include definite information about the number and quantity. In other words, it can be said that whether the nouns take plural suffix or not all of the nouns don't contain meaning of definite quantity.

Key Words: the plural category of noun, singular, plural, morphology, linguistics.

Türkiye Türkçesi (TT) üzerine yazılmış gramerlerde geleneksel olarak şekil açısından çoğul ekini almamış bütün cins isimler tekil sayılır. Herhangi bir ismin çoğul şekliyse kök veya türev durumdaki tabana +lEr şekli ulanarak oluşturulur ve aynı türden birden çok varlık belirtilecekse isim çoğul kategorisinin işletildiği savı kabul edilir (bk. Topaloğlu 1989: 51; Korkmaz 1992: 39; Demircan 2005: 100; Eker 2009: 335). Çoğul eki almamış cins isimlerin morfoloji açısından yapılan bir değerlendirmeye tekil olarak kabul edilmeleri usa uygun görünse de anlam bilimi çerçevesinde değerlendirildiğinde söz konusu savın şüpheli olduğu anlaşılır. Şöyle ki çoğul eki almamış her cins isim biçimce tekil olsa da anlamca temsil ettiği varlık türünün bütününe işaret eder. Üstelik Türkçe konuşuru tarafından bir ismin söylevde aynı türden varlıkların yalnızca birini ifade etmek amacıyla kullanılabileceği şeklinde genelgeçer bir kuralın olmadığı hatırlanmalıdır. Söylenenden anlaşılacağı üzere, bir anlatımda çoğul eki almış bütün isimler çokluk bildirmediği gibi [ör. *Sahi, artık havalalar serinleşiyor, kış geliyordu.* (RHK, MH, 147).

Bu anlatımda *hava + lar* adı morfolojik açıdan çoğul eki almış olmasına rağmen varlığı sayı açısından nitelememekte ve pekiştirme işlevini yerine getirmektedir (bk. Banguoğlu 2007: 188); *Ulusal örgütlenme ile uğraşıldığı kadar, milletvekili seçimleri ile de büyük ilgiyle uğraşılıyordu.* (MKA, N, 210) Bu anlatımda birden çok seçim düzenlenmeyecek, birçok kişi bir seçimde tek bir seçim yapacak, neticede birçok milletvekili seçilecektir. Görüldüğü gibi tamlanan unsura getirilen çoğul eki bu anlatımda genelleme işlevindedir.], çoğul eki almamış isimlerin tamamı da tekillik anlamını iletmez: *Öğrenci sorunlarına çözüm bekliyor. Üretici zor durumda.*¹ *Pazardan patates aldım. İşçi bugün çalışmadı.*²

Hint-Avrupa dillerinde isimlerin tekil ve çoğul biçimlerinin oluşturulabilmesi için farklı şekiller kullanılır. Örneğin: İngilizcede *a student* (bir öğrenci)/*the student* (belirli bir öğrenci)/*students* (öğrenciler), *tooth* (diş)/*teeth* (dişler); Almancada *die Mutter* (anne)/*die Mütter* (anneler), *der Beruf* (meslek)/*die Berufe* (meslekler), *der Arzt* (doktor)/*die Ärzte* (doktorlar), *das Kind* (çocuk)/*die Kinder* (çocuklar), *das Auto* (araba)/*die Autos* (arabalar), *der Name* (isim)/*die Namen* (isimler) vb. Bu dillerde anlatımda kullanılan bir ismin tekil mi yoksa çoğul mu olduğunun belirtilmesi bir gereklilik olduğu hâlde Türkçe konuşuru için böyle bir durum söz konusu değildir. Hint-Avrupa dillerinden farklı olarak TT isim tekil şeklinin oluşturulabilmesi için herhangi bir biçim birimine sahip değildir (Aksan 2009: 94; Adalı 2004: 66). Şu hâlde tekil kategorisi herhangi bir biçim birimiyle temsil edilmediğinden isim çoğul ulamının, genellersek morfolojik bir sistemin üyesi sayılamaz. İsim çoğul ulamına dâhil edilebilmesi için ya bir biçim birimi vasıtasıyla ya da o anlamın temsilcisi olan biçim biriminin yokluğunun anlamlı olmasıyla, yani dil içinde sıfır biçim birimiyle, sözde (söylevde) sıfır ekle temsil edilmesi gerekirdi. Daha iyi anlaşılma kaygıyla bu noktada sıfır biçim birimi kavramına değinmek istiyoruz:

Sıfır biçim birimi, maddi bir ek olmasa da kategorik bir anlamın olması (bk. Guzev ve Deniz Yılmaz 2004: 68; ayrıca krş. Adalı 2004: 16; Gemalmaz 2010: 275-277; İmer, Kocaman ve Özsoy 2011: 223) şeklinde açıklanabilir.

TT'de sadece (1) 2. tekil kişi emir kipi şekli ile (*ör. gel - Ø*) (2) fiil yüklemlik ulamı bitimli fiil kip şekillerinin 3. tekil kişisi (*ör. gel - di - Ø*), (3) bazen de ad yüklemlik ulamı bitimli şekillerinin 3. tekil ile çoğul şekilleri ile [*ör. (0) öğrenci + Ø, (onlar) öğrenci + Ø*] (4) fiil yüklemlik ulamı kip şekillerinin 3. çoğul kişi şeklinin [*ör. (onlar) gelecek - Ø*] sıfır biçim birimiyle temsil edildiği kabul edilebilir. Örnekler:

Bildirme kipi gelecek zaman ulamı 3. tekil kişi şekli: *gelecek - Ø* ve 3. çoğul kişi şekli: *gelecek - Ø*

¹ Örnekler şu eserden alınmıştır: Demircan 2005: 100.

² Örnekler şu eserden alınmıştır: Adalı 2004: 66-67.

İstek kipi 3. tekil kişi şekli: *gele* - Ø

Gereklilik kipi 3. tekil kişi şekli: *gelmeli* - Ø

Emir kipi 2. tekil kişi şekli: *gel* - Ø

Ad yüklemlik ulamı 3. tekil kişi şekli: *öğrenci* + Ø ve 3. çoğul kişi şekli: *öğrenci* + Ø vb. Yukarıda görüldüğü gibi emir kipi 2. tekil kişi şekillerinde (ör. *gel* - Ø, *yapma* - Ø, *söyle* - Ø vb.), 3. şahsa göre çekimlenen fiil kip şekillerinde (ör. *bekleyecek* - Ø, *yapabilmiş* - Ø, *bakakaldı*- Ø vb.) ve ad yüklemlik ulamı 3. tekil kişi şeklinde söz konusu anlam sıfır biçim birimiyle temsil edilmektedir. *gel* - *di* - *m* (*Ben*), *gel* - *di* - *n* (*Sen*), *gel* - *di* - Ø (*O*) örneğinde fiil maddi bir şahıs eki almamış olmasına rağmen eylemi gerçekleştiren kişiye işaret edilmektedir. Şahıs eki olmasa da ait olduğu dizi içerisinde belirli, somut bir anlam taşır ve bu anlam bütün fiillerin 3. kişilerinde salttır (Guzev ve Deniz Yılmaz 2004: 68).

Verilen örneklerde görüleceği üzere TT'de sıfır ekin sadece isim ve fiil zaman sisteminde işlediği savı kabul edilebilir. Yukarıdaki kullanımların dışında herhangi bir kelime şeklinde sıfır ek yoktur. Çoğul eki almamış isim, her isim gövdesi isimle temsil edilen varlığın birini değil aynı türden varlıkların hepsini temsil ettiğinden ve ek almamış isim gövdesinde sıfır ek bulunmadığından isim tekil şekli olarak nitelenemez (Guzev ve Deniz Yılmaz 2004: 68; krş. Vardar vd 2002: 191). Bu da bizi TT isim çoğul ulamının tek şekilden ibaret bir morfolojik kategori olduğu sonucuna ulaştırır. Demek ki TT'de ek almamış isim gövdesinin kendi bağımsız anlamının bir parçası, bir anlam birimciği (semi) niteliğinde olduğu düşünülen tekillik bilgisini ilettiği varsayılmaktadır. Söz konusu tekil anlamı ismin bağımsız anlamının bir bileşeni olarak düşünüldüğünden anlam biliminin inceleme alanı dâhilinde değerlendirilmelidir.

Tekil kavramı anlam bilimi açısından ele alınırsa, gerçekten de her bir varlığın bir isimle temsil edilmesi ve bir bütün olarak bakıldığında çokluk teşkil eden birçok nesnenin sadece bir kavramla karşılanması anlamında her isim tektir (bk. Kaçalın 2002: 142). Örneğin, *ordu*, *orman*, *sürü* vb. isimlerde çokluk anlamı bu isimlerin kendi bağımsız anlamının ayrılmaz bir bileşeni niteliğindedir, yani onun bir anlam birimciğidir; fakat söz konusu isimler kavram olarak tektir ve kendilerine çoğul şekli +*lar* eklenmediği için de böyle algılandıkları anlaşılıyor (bk. Kaçalın 2002: 143). Türkçe konuşuru tarafından çoğul bir isme tekrar çoğul eki getirilmesi (ör. **yolcu + lar + lar*, **sepet + ler + ler* vb.) mantıklı bulunmadığı hâlde bağımsız anlamı çokluk anlam birimciğine sahip olan isimlere çoğul eki getirilmesinin yadırganmaması (ör. *ordu + lar*, *orman + lar*, *sürü+ ler* vb.) onların konuşan tarafından tek bir kavram olarak algılandığına dair bir işarettir.

Demek ki kavram olarak adların tek olması ve miktar açısından nesnenin sayıca 'bir' olduğu bilgisini morfolojik yolla ileten tekil kategorisi birbirinden ayrı düşünülmesi gereken iki durumdur. Her nesneyi söylevde temsil eden bir gösterge vardır. Bu gösterge temsil ettiği varlığın bir mi yoksa birden fazla mı olduğu bilgisini iletmez, bir başka deyişle miktar anlamını iletmeye ilgisizdir. Söz konusu adla temsil edilen varlığın bir mi birden çok mu olduğu ancak bağlamdan çıkarılabilir. Örneğin:

"Öğretmen sınıfa girdi." (İnformant) anlatımında "öğretmen" adıyla bir kişinin kastedildiği açıktır; çünkü ilk ve orta öğretim kurumlarında her ders dönem veya yıl boyunca belirli bir öğretmen tarafından okutulur. Derse 'bir' öğretmen gelir. Alıcı, bu iletide gönderici tarafından öğretmen adıyla karşılanan varlığın 'bir' olduğu bilgisini ön bilgileri aracılığıyla ve bağlamdan yola çıkarak edinir. Morfolojik açıdan ele alınırsa anlatımda bir kişinin kastedildiği fiil bünyesinde sıfır ekle kodlanmış durumdadır: *gir - di - Ø (0)*. Dolayısıyla alıcı iletide öğretmen adıyla 'bir' kişinin kastedildiğini bağlamdan ve fiildeki sıfır ekle iletilen anlamdan yola çıkarak algılar. Sadece 'öğretmen' adı ise bu bilgiyi ne anlamsal ne de morfolojik açıdan içerir.

"Öğretmen sınıfa girince ayağa kalkılır." (İnformant) anlatımında ise 'öğretmen' adıyla bir kişi değil bütün bir zümre, sayıca belirsiz bir grup karşılanmaktadır. Bu anlatımda 'öğretmen' adına çoğul eki getirilmemiş olmasına karşın adın çokluk anlamını iletmediği görülmektedir.

Yukarıdaki iki ayrı anlatımda konuşan tarafından aynı adın tekil ve çoğul anlamıyla kullanılabileceği görülmektedir. Böylelikle (1) morfolojik yolla çoğul eki almamış isimlerin tekil kabul edilmesi (2) ek almamış isim gövdesinin kendi bağımsız anlamının bir anlam birimciği (semi) niteliğinde olduğu düşünülen teklik bilgisini iletmediği varsayımlarının şüpheli olduğu anlaşılmaktadır (krş. Aksan 2009: 94; Adalı 2004: 66).

Söylenen özetlersek, isimler varlıkların temsilcisi olarak tek olsalar da simgeledikleri varlıkların tekil oldukları bilgisini içermezler (krş. Gencan 2001: 175; Korkmaz 2009: 255). Çoğul eki almamış isim o varlığın sadece birini değil, aynı türden varlıkların hepsini temsil eder. Anlatımda konuşan tarafından nicelik bilgisini iletcek hiçbir araç kullanılmadığı takdirde her isim sayı, miktar açısından belirsizdir (Guzev ve Deniz Yılmaz 2004: 47). Nitekim A. v. Gabain "Çokluk belirli ekler, bazı son çekim edatları yahut belirli vasıflıklarla ifade edilebilir. Bu ifade edilmemişse, teklik ifadesi tekliği değil, belirsizliği ifade eder." (2007: 62) der.

İsim çoğul ulamını teşkil eden çoğul şekli +lEr ile ilgili olarak Z. Korkmaz, çokluk ekinin isim ve zamirlerde aynı türden birden çok varlıkları anlatmak için kullanıldığını söyler (1992: 39).

A. Topaloğlu da benzer şekilde isim ve zamirlerde birden çok varlığı gösteren biçim olarak tanımlar (1989: 51). G. Gülsevin ise “+lEr eki aslında EAT’de isimleri çokluk hâle getirmekten ziyade, ‘topluluk veya bir sınıfa ait olanların bütünü’ anlamında kategori göstermektedir. Yani bu ekin getirildiği isim ‘birden çok olan şey, pek çok şey’ anlamı değil de ‘o şey’in hepsi, bütün şeyler’ anlamında sınıf belirtir” (2007: 8) der. Belirtildiği üzere çoğul şekli +lEr ile anlatımda aynı türden birden çok varlığa işaret edilmekle birlikte, söz konusu bu varlıkların miktarı, sayısı hakkında kesin bilgi iletilmemektedir:

Bekçiler, ırgatlar korkudan bucak bucak kaçışmışlar. (SA, KC, 99)

Ustalara, idare memuruna haberler uçuruldu ve Parmaksız Yusuf bir anda kendini bu gürültücü kalabalığın elleri üstünde, içeri, idare memurunun odasına doğru götürülür buldu. (OK, EK, 16)

Kendi ölümümüzle bütün meseleler hallediliyor; fakat sevdiklerimizin yanımızdan gitmesiyle insan temelinden yıkılıyor. (AHT, H, 191)

Bu garip ruh hâli Mümtaz’da senelerce devam edecek, her adım atışında ayağına takılacaktır. (AHT, H, 28).

Arabamız yokuşları iner, köprüleri geçer, kıvrım kıvrım ara sokaklarda ilerlerken, derileri yüzülen, kimisi daha yeni kesilen, kimisi parçalanmış kurbanlık koyunları görüyorduk. (OP, MM, 50)

Sahi, nişan ya da evlilik yüzükleri neden kalbe doğrudan bağlanan sol elin orta parmağına takılmaz? (SA, AVD, 77).

Yukarıdaki örneklerde görüleceği üzere TT’de çokluk kavramı belirsiz çokluğa işaret eder. M. Ergin’in sözleriyle “Dilimizde belirsiz bir sayı gösteren çokluk vardır ve belli bir morfemle ifade edilir” (1998: 172). Eğer konuşan tarafından belirli çokluk hâline getirilmek istenirse sayı adı kullanılır (Gülsevin 2007: 8). Örneğin:

kalemler (belirsiz çokluk), *üç kalem* (belirli çokluk)

kitaplar (belirsiz çokluk), *beş kitap* (belirli çokluk) vb.

Yukarıda görüleceği üzere çokluk anlamı TT’de morfolojik ve leksik dil araçlarıyla iletilebilmektedir.

Morfolojik bir kategori olarak çoğul eki +lEr ile ilgili kaydedilebilecek bir diğer husus, söz konusu ekin söz dizimi yapılarını birbirine bağlama rolü olmaması ve sadece eklendiği kök veya türev durumundaki ada yönelik (nicelik bilgisi iletme) görevi olması sebebiyle diğer çekim eklerinden ayrılmasıdır. Bir başka anlatımla “İsim kök ve gövdelerinden hemen sonra gelen çoğul eki kelimeler arasında ilişki kurmaz. Yalnız eklendiği kelimeyi veya öbeği etkiler ve bu yönüyle diğer çekim eklerinden ayrılır.” (Demir ve Yılmaz 2010: 205-206).

Sonuç olarak TT isim çoğul ulamı ile ilgili olarak şunlar kaydedilebilir:

1) TT'de ismin sayıca bir olduğu bilgisini ileten morfolojik bir şekil bulunmadığından ve ek almamış isim gövdesi nesnenin sayıca bir mi birden fazla mı olduğu bilgisine sahip olmadığından TT'de kavram olarak tekillik var olsa da adların tekil kategorisi yoktur.

2) TT isim çoğul ulamı çoğul eki +lEr'den ibarettir.

3) Kendisine çoğul eki ulanmamış her cins isim aynı türden varlıkların birini değil hepsini temsil eder.

4) Anlatımda çoğul eki almamış durumdaki isim hem 'bir' hem de 'birden çok' olan nicelik bilgisini iletecek şekilde kullanılabilir.

5) İsmi bağımsız anlamının bir parçası olarak tekil ve çoğul kavramları değerlendirildiğinde söz konusu iki kavrama dair ortak bir anlatılandan bahsedilebilir: Bu ortak anlatılan ise her ikisinin de nesneyi nicelik açısından nitelermeleri; fakat nesnenin sayısı, miktarı hakkında kesin bilgi içermemeleridir. Başka bir deyişle kendilerine çoğul eki ulanmış veya ulanmamış bütün kelime şekillerinin ortak bir anlam özelliği olarak bunların kesin nicelik bilgisi içermemeleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

ADALI Oya, *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, TDK Yayınları, Ankara 1979.

AKSAN Doğan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)* (üç cilt bir arada), TDK Yayınları, Ankara 2009.

BANGUOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara 2007.

DEMİR Nurettin ve YILMAZ Emine, *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları, İstanbul 2010.

DEMİRCAN Ömer, *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Birleşmeleri*, Yayınları, Ankara 2005.

EKER Süer, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, İstanbul 2009.

ERGIN Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1998.

GABAIN Annemarie von, *Eski Türkçenin Grameri*, çev.: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara 2007.

GEMALMAZ Efrasiyap, "STT'de İşaretsiz Görev Öğeleri Üzerine", *Türkçenin Derin Yapısı*, yay.: Cengiz Alyılmaz ve Osman Mert, Belen Ofset Baskı, Ankara 2010, s. 275-278.

GENCAN Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınevi, Ankara 2001.

GUZEV Viktor G. ve DENİZ YILMAZ Özlem, *Opit postroyeniya ponyatiynogo apparata teorii turetskoy grammatiki*, İzdatel'stvo S.-Peterburgskogo universiteta, Sankt-Peterburg 2004.

GÜLSEVİN Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Yayınları, Ankara 2007.

İMER Kamile, KOCAMAN Ahmet ve ÖZSOY A. Sumru, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. İstanbul 2011.

KAÇALİN Mustafa S., "İyelik Tamlamasında Çokluk Üçüncü Kişi Sorunu", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 3, 2002.

<http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd3/sbd3-09.pdf>
(20.10.2012)

KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara 2009.

VARDAR Berke (yönetiminde), N. Güz, E. Huber, O. Senemoğlu, E. Öztokat, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul 2002.

ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLERİN KISALTMALARI

AHT, H TANPINAR Ahmet Hamdi, *Huzur*, İstanbul: Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.

MKA, N ATATÜRK Mustafa Kemal, *Nutuk*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009.

OK, EK KEMAL Orhan, *Ekmek Kavgası*, Everest Yayınları, İstanbul 2010.

OP, MM PAMUK Orhan, *Masumiyet Müzesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

RHK, MH KARAY Refik Halid, *Memleket Hikâyeleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2005.

SA, AVD AKIN Sunay, *Ayçöreği ve Denizyıldızı*, Çınar Yayınları, İstanbul 2001.

SA, KC AKIN Sunay, *Kule Canbazı*, Çınar Yayınları, İstanbul 2004.